

III.

Fundácie školských a vzdelávacích inštitúcií

III.1.

Šľachtické konvikty

Proces obnovy uhorského katolíckeho školstva sa začal v roku 1615 založením jezuitských gymnázií v Trnave a Humennom, ktoré v nasledujúcich rokoch predstavovali jediné vyššie vzdelávacie inštitúcie katolíkov v Uhorsku. V priebehu 17. storočia sa spoločenské i politické pomery v krajine menili stále viac v prospech katolíckej cirkvi a úmerne tomu vzrastal počet jezuitských a neskôr i piaristických gymnázií. Prirodzeným životným priestorom pre pôsobenie jezuitov i piaristov boli mestá, v ktorých mohli rozvíjať všetky svoje aktivity, ich gymnáziá sa preto stali dostupnými najmä pre mestské obyvateľstvo. Napriek tomu, že jezuiti i piaristi poskytovali na svojich školách bezplatné vzdelávanie, náklady spojené so štúdiom mimo miesta bydliska presahovali finančné možnosti veľkej časti uhorskej šľachty. Štúdium na rádrových gymnáziách by tak pre značnú časť uhorskej nobility zostalo kvôli finančným problémom nedostupným. Situáciu mali čiastočne vyriešiť šľachtické konvikty, ktoré v priebehu 17. – 18. storočia vznikli pri niektorých jezuitských a piaristických gymnáziách.¹³³

Šľachtické konvikty môžeme charakterizovať ako výchovno-vzdelávacie inštitúcie, ktoré boli späté s jezuitskými (v 18. storočí i piaristickými) gymnáziami. Konvikty neboli súčasťou rádrových škôl, ale tvorili samostatné inštitúcie s vlastnou správou a majetkom. Hoci hlavným poslaním konviktov bolo sociálne zaopatrenie chudobnej urodzenej mládeže počas štúdia, v kontexte nastupujúcej protireformácie kladli tieto inštitúcie veľký dôraz na náboženskú výchovu a formovanie mravných a morálnych hodnôt svojich chovancov. Konvikty boli určené výlučne pre urodzených katolíkov alebo konvertitov, ktorí by kvôli chudobe svojej rodiny alebo predčasnej smrti rodičov ostali bez vzdelania. Neurodzení študenti mohli byť do konviktov prijatí iba v prípade nedostatku kandidátov urodzeného pôvodu. Niektorí fundátori určili aj vek kandidátov, vo všeobecnosti platilo, že do konviktu by sa nemali prijímať študenti mladší ako 12 rokov.

Konvikty neboli uhorským špecifikom, pôsobili pri jezuitských gymnáziách v celej podunajskej monarchii Habsburgovcov. Podobný model aký vytvoril P. Pázmány v Trnave, teda šľachtický konvikt, konvikt pre chudobných študentov a seminár na výchovu kňazského dorastu, vznikol oveľa skôr ako v Trnave napr. pri jezuitskom kolégiu v Prahe¹³⁴ či Olomouci¹³⁵ a pravdepodobne aj pri ostatných jezuitských kolégiách s filozofickou a teologickou fakultou. Konvikty existovali a pôsobili aj vo väčšine miest s úplným jezuitským gymnázium, pričom sa predpokladalo, že časť chovancov si v budúcnosti zvolí kňazské povolanie.

¹³³ Podrobnú správu o všetkých konviktoch v Uhorsku sa pokúsil podať Martin Georgius Kovachich vo svojom almanachu *Mercur von Ungarn, oder Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer* (Pest 1786–1787).

¹³⁴ Dějiny Univerzity Karlovy II. 1622 – 1802. Red. I. Čornejová. Praha 1996, s. 85n.

¹³⁵ Jezuitský konvikt. Sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci. Zost. J. Fiala, L. Mlečák, K. Žurek. Olomouc 2002, s. 46–47.

V priebehu 17. storočia vzniklo v Uhorsku celkovo jedenásť konviktov¹³⁶, šesť z nich sa nachádzalo na území dnešného Slovenska (tri konvikty v Trnave, Trenčíne, Levoči, Košiciach), tri na území dnešného Chorvátska (Záhreb, Varaždin, Rijeka) a dva na území Maďarska (Győr, Budín). Všetky tieto konvikty spravovali jezuiti, boli teda vedené a spravované rovnakým spôsobom. Rovnako bez ohľadu na osobu zakladateľa boli tieto konvikty finančne zabezpečené fundáciou, ktorú tvoril najmä kapitál uložený na úroky. Takmer všetky uhorské konvikty, ktoré vznikli v 17. storočí, založili vysokí cirkevní hodnostári, teda ostrihomskí a kaločskí arcibiskupi a im podriadení biskupi. Výnimkou je iba konvikt v Košiciach, ktorý založila uhorská šľachtická Zuzana Balassová. Prvotnú fundáciu konviktu časom doplnili ďalšie, ktorých zakladateľom boli uhorskí panovníci, cirkevní hodnostári a uhorskí šľachtici. Tieto fundácie už boli menšie a určené pre menší počet chovancov, zvyčajne z diecézy alebo z rodiny fundátora. Založenie konviktu alebo s ním spojenej fundácie predstavovalo majetkovo-právny akt, ktorý musel byť doložený fundačnou listinou alebo testamentom. Zakladatelia konviktov a fundácií určených na ich rozvoj v týchto dokumentoch okrem vzletného odôvodnenia svojho konania stanovili presné pravidlá pre prijímanie študentov do fundácie, definovali majetok, ktorý konviktu darovali alebo odkázali, určili spôsob jeho správy a možnosti využitia.

Zakladatelia konviktov a ich fundácií svojou dobročinnosťou sledovali vždy viac cieľov, ktoré boli vzájomne previazané a nemožno jednoznačne určiť, ktorý z nich bol dominantný. Arcibiskupi a biskupi chceli predovšetkým prispieť k rekatolizácii uhorskej strednej a nižšej šľachty, lebo ako členovia uhorskej cirkevnej hierarchie sa cítili zodpovední za obnovu katolíckej cirkvi a posilnenie katolíckej viery v krajine. Snahou prispieť k rekatolizácii krajiny boli motivovaní aj svetskí fundátori, v ich konaní je však často prítomná i dobročinnosť, najmä snaha zabezpečiť prístup ku vzdelaniu pre chudobnejších členov svojej rodiny. Všetci fundátori si založením fundácie chceli poistiť aj spásu vlastnej duše, lebo štipendisti, rovnako ako všetky osoby podporované z výnosov fundácií, mali povinnosť modliť sa za duše zosnulých dobrodincov. V neposlednom rade bolo založenie fundácie prestížnou záležitosťou, ktorá fundátorovi umožnila manifestovať jeho spoločenské postavenie a bohatstvo.

Nestálosť náboženských a politických pomerov v Uhorsku si vynútila spoluprácu cirkevných hodnostárov a jezuitov, a preto medzi nimi nedochádzalo k takým otvoreným rozporom aké poznáme napríklad z českého prostredia. Ostrihomskí arcibiskupi boli k požiadavkám jezuitov ústretoví a ako zakladatelia konviktov sa v mnohých prípadoch zaviazali nezasahovať v budúcnosti do spravovania týchto inštitúcií. V dôsledku zákonného článku 8/1606 všetky fundačné listiny z tohto obdobia obsahujú klauzulu, ktorou sa upravuje spôsob nakladania s majetkom konviktov v prípade, že jezuitom bude v budúcnosti zakázané pôsobiť na danom mieste alebo v celej krajine. Rektori jednotlivých kolégií získali v takomto prípade právo preniesť majetok konviktu na iné miesto v rámci krajiny alebo aj mimo hraníc Uhorska. Výnosy z majetku konviktu sa však aj naďalej museli využívať na výchovu uhorskej mládeže v katolíck-

¹³⁶ Údaje podľa *Liber de fundationalibus convictuum comparatè ad mentem fundatorum ex originalibus et authenticis documentis conscriptis mense decembri Anni 1791 in usum E. Deputationis regularis literariae et indice alphabetico provisus ...*, MOL, C39, Acta fundationalia.